

УДК 639:87.002.6:612:577

Глебова Ю.А., кандидат сільськогосподарських наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України**ВПЛИВ РИБАЛЬСТВА НА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ІХТІОФАУНИ**

Наведено дані вилову риб промисловим, любительсько-спортивним і браконьєрським способами. На базі результатів досліджень визначено пропозиції щодо збереження та відновлення запасів водних біоресурсів, необхідних для екологічної рівноваги.

Ключові слова: Іхтіофауна, рибні запаси, лов, засоби лову, екологічний стан.

Значні демографічні зміни, спрямовані на світове зростання населення, посилюють проблему щодо проведення природоохоронних заходів у напрямі збереження та відтворення водних біоресурсів. Актуальність зазначеного зростає за кризових характеристик забезпечення продуктами харчування, під впливом яких екологічне середовище погіршується. При цьому воно (забезпечення) певною мірою вирішується за посиленого використання іхтіофауни. Її запаси значно зменшуються, а структура змінюється. Розвиток річкових біоресурсів відданий переважно на природне відтворення, інвестиції для цього мізерні [2, 3, 9, 10].

Щоб досягти балансу між використанням (виловом) і збереженням запасів іхтіофауни приймаються відповідні законодавчі та нормативно-правові заходи (акти). Зокрема, встановлено регулювання та контроль любительського і спортивного рибальства, посилено відповідальність за браконьєрство [4, 6, 7].

Метою нашої наукової роботи було оцінити стан різних способів рибальства на використання іхтіофауни у водоймах, визначити їх вплив на збереженість біоресурсів та дати пропозиції щодо інноваційних заходів, спрямованих на відтворення та збільшення рибних запасів і досягнення екологічної рівноваги у водних об'єктах.

Ми прагнули більш детально (за офіційними і неофіційними джерелами) дослідити стан любительського, спортивного та браконьєрського рибальства, оцінити їх вплив на рибні запаси.

Матеріал і методи досліджень. Матеріалом для досліджень були Канівське водосховище, річки Бобрися й Десна та водні живі ресурси, що добувались за різних способів лову: промислового, любительського, спортивного, браконьєрського та з використанням знарядь лову, які застосовують у період забороненого рибальства.

В роботі використані дані власних досліджень, матеріали Київської облдержрибінспекції, відділу водосховищ Інституту рибного господарства НААН, Інституту гідробіології НАНУ та міжнародної інформаційної системи Інтернет. Крім того, збір даних про любительське, спортивне та браконьєрське рибальство проведено із офіційних джерел (звітів) Верхньодніпровського державного басейнового управління охорони водних живих ресурсів та із спостережень рибалок-аматорів.

Об'єктом досліджень було, зокрема, вивчення найбільш тяжкої форми браконьєрства – під час нересту – та визначення способів такого браконьєрства. У роботі зроблено аналіз видового вилову риби за добування водних живих ресурсів аматорами і браконьєрами різних категорій.

Досліджену роботу виконано за умов дії нормативно-правових актів, зокрема, Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, Постанови

Кабінету Міністрів „Про затвердження порядку здійснення любительського і спортивного рибальства”, Кодексу України „Про адміністративні порушення”, „Кримінального Кодексу України” та ін., недотримання яких тягне за собою відповідальність [1, 4, 6, 7].

Стан вивчення проблеми характеризується особливостями які склалися після побудови на Дніпрі каскаду водосховищ. Під впливом змінених умов склад іхтіофауни зарегульованої річки змінився за чисельністю і співвідношенням окремих видів і екологічних груп риби. Якщо, наприклад, на території Канівського водосховища до зарегулювання Дніпра мешкало 58 видів риб, то зараз є 46 видів. У річці ж Бобрися, що впадає в Дніпро і де запроваджено любительське рибальство, а промисловий вилов риби не ведеться, її видовий склад зменшився ще істотніше і такі реофільні види риби як підуст, слець, головень, в'язь, білизна, білоглазка, налим, насар взагалі зникли, хоч у створених водосховищах вони ще є [3, 5, 10, 11]. Дуже значний вплив на чисельність і співвідношення видового складу риби у водосховищах Дніпровського каскаду та впадаючих у них річок має поширеність любительського, спортивного та неконтрольованого рибальства. Але визначення зазначеного рибальства та його вплив на екологічний стан є недостатнім.

За таких умов зростає роль посилення регулювання відносин у галузі охорони біоресурсів та запобігання і ліквідації негативного впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє середовище. Для збереження, відродження і збільшення іхтіофауни на водних об'єктах в Україні створюються Заповідні зони, де більш реально контролюється рибальство. Для охорони навколишнього середовища і, зокрема, охорони водних живих ресурсів посилюються нормативні заходи: визначаються водойми (їх ділянки) та умови використання водних живих ресурсів для любительського й спортивного рибальства, зростає відповідальність за порушення визначених положень і нормативів [1, 4, 7, 8].

Однак обсяг і рівень запроваджених заходів для збереження й відродження іхтіофауни у водоймах України є недостатніми. Без солідних інноваційних розробок досягти збільшення водних біоресурсів практично неможливо. При цьому необхідне поглиблене вивчення дійсного стану любительського рибальства та його впливу на рибні запаси. Практично недослідженою є масштабність браконьєрського рибальства.

Результати досліджень. Аналіз офіційних даних і результатів власних досліджень показав, що на Канівському водосховищі значно поширені любительсько-спортивне і браконьєрське рибальство, які за масою виловленої риби на 2,8% більші від промислового (табл. 1). При цьому за любительського рибальства з берега вилов риби на 1,5% вагомійший, ніж за спортивного та платного (0,1%).

Оцінюючи видовий склад запасу риби та її вилов у водосховищі, характерним є те, що в ньому із 46 існуючих видів риби у невеликій кількості населені такі цінні види як судак (3,5%), сом (2,45%), щука (1,5%), налим, сазан, білий амур, білий і строкатий товстолобики, білизна, лин, короп, які мають найвищу ціну при реалізації (перша категорія) (табл. 2).

Найчисельнішими є менш цінні види риб, при реалізації яких ціна в 1,5-3 рази нижча, ніж попередніх видів: плітка (46,6%); плоскирка (14,3); лящ (23,1%), а також в'язь, головень, підуст, кляпець, синець, чехоня, золотистий та срібний карась, окунь, рибець (друга категорія), які (див табл. 2) разом із менш поширеними цінними та малоцінними видами включені до групи „інші види” (8,6%).

За різних способів рибальства підходи до вилову риби відрізняються. Так, для промислового і любительського рибальства важливими є цінні і не цінні види риб, а за браконьєрського – перевага надається цінним.

Таблиця 1. Оцінка вилову риби різними способами рибальства на Канівському водосховищі (середнє за останні роки)

Показник	Кількість	
	тонн	%
Запас риби у водосховищі	3020	100,0
Промисловий вилов риби	430	14,2
Вилов риби рибалками-любителями різних категорій	215	7,1
в т. ч. рибалками спортивно-мисливських товариств і платне рибальство	3,5	0,1
з них платне рибальство	3,5	0,1
рибальство з берега	129	4,3
Вилов риби браконьєрами	300	9,9
Вилов риби любителями і браконьєрами, разом	515	17,0
Вилов риби всіма видами рибальства	945	31,2

Це особливо помітно при аналізі даних вилову судака, щуки і сома відносно їх запасу у водосховищі за різних способів рибальства. Незважаючи на те, що їх запаси малі (відповідно 3,5; 1,5 і 2,4% від усієї іхтіофауни у водоймі), за таких способів рибальства вилов цих видів від власних запасів був найбільшим і становив 20,0; 28,9 і 27,2%, а разом із промисловим рибальством – 34,6; 37,9 і 38,7%, тобто виловлювалось більше третини таких видів риб. Характерно, що й інші види риб виловлювались у великій кількості.

Таблиця 2. Склад запасів основних видів риб та їх вилову за різних способів рибальства на Канівському водосховищі

Показник	Метод визначення	Види риб, %						
		ляц	судак	щука	сом	плітка	плос-курка	інші види
Запас риби у водосховищі	*	23,1	3,5	1,5	2,4	46,6	14,3	8,6
Промисловий вилов риби	*	2,14	0,51	0,13	0,28	6,07	1,80	3,30
	**	9,3	14,6	9,0	11,5	13,0	12,6	38,5
Вилов риби любителями різних категорій	*	1,22	0,33	0,26	0,33	3,05	0,86	1,06
	**	5,3	9,5	17,8	13,6	6,5	6,0	12,4
Вилов риби браконьєрами	*	1,49	0,36	0,17	0,33	4,24	1,19	2,15
	**	6,5	10,5	11,1	13,6	9,1	8,3	25,1
Вилов риби любителями і браконьєрами, всього	*	2,72	0,70	0,43	0,66	7,28	2,05	3,21
	**	11,8	20,0	28,9	27,2	15,6	14,3	37,5
Вилов риби всіма видами рибальства	*	4,86	1,21	0,56	0,94	13,35	3,85	6,51
	**	21,2	34,6	37,9	38,7	28,6	26,9	78,0

Примітка: *Відсоток риби від загального запасу іхтіофауни у водосховищі;

** Відсоток риби від запасу її виду (окремо).

При цьому слід зазначити, що браконьєрське (неконтрольоване) рибальство, що набуває загрозливих масштабів, перевершуючи любительське і наближаючись до

промислового, здійснюється в заборонені періоди року, у недозволених місцях і забороненими засобами лову. Так, під час заборони на лов риби в „нерест”, коли відбувається хід риби на нерест і безпосередньо в сам нерест, у нижній течії річки Десна (від гирла до межі з Чернігівською областю) у заборонених місцях з берега донними вудками та спінінгами щодоби рибачить близько 200 осіб, а у вихідні дні – до 400 чоловік, виловлюючи за добу в середньому в будні дні 2000 кг риби, у вихідні – 4000 кг, а за період нересту – близько 54000 кг плітки та ляща.

Крім того, в районі населених пунктів заплави Десни перегороджуються сітками через кожні 10-30 м. Так, у квітні 2005 р. в районі сіл Погреби, Пухівка, Пирново, Жукін було вилучено за добу 185 сіток. Також існує вилов за допомогою сплавних сіток, якими проводять вилов риби цілодобово, організовуючи для цього браконьєрські бригади (у цьому районі їх близько 15). Щодоби вони виловлюють у середньому по 300 кг риби (переважно плітка), а за весь період нересту (близько 20 діб) – 90 000 кг.

Подібна ситуація відзначається на акваторії всього Канівського водосховища.

Взимку, коли риба збирається на зимівлю в зимувальних ямах, також спостерігається спалах браконьєрства, оскільки вона в цей період стає легко доступною через її скупченість у зимувальних ямах.

Основними причинами широкого розповсюдження браконьєрства є недостатня забезпеченість природоохоронних органів технікою і паливно-мастильними матеріалами, невеликий штат інспекторів, низька заробітна плата тощо. Тому працівники природоохоронних органів викривають за рік лише до 10% правопорушень, зокрема на Канівському водосховищі – близько 4 тис., вилучаючи 3,5 тис. заборонених зрарядь вилову риби.

Таким чином, наведені дані обґрунтовують пояснення, чому порушується екологічна рівновага у водоймах – зменшується різноманітність іхтіофауни, зникають окремі види риб або різко зменшуються їх запаси. Очевидно, що збереження і природне відтворення складу запасу водних біоресурсів можливе за добре контрольованого вилову риби та достатнього інвестування необхідних заходів, спрямованих на розвиток іхтіофауни.

Висновки: 1. Вилов риби всіма видами рибальства на Канівському водосховищі обумовлює істотне погіршення екологічного стану іхтіофауни, оскільки вилов окремих видів риби від власних запасів високий: сома – 38,7%, щуки – 37,9, судака – 34,6, плітки – 28,6%, а менш кількісних видів риб – 78,0%. За такого вилову природне відтворення риби не забезпечуватиметься і запаси її будуть зменшуватись. Тому на Канівському водосховищі впродовж останніх десятиріч видовий склад іхтіофауни зменшився більш ніж на 20%, а в річці Бобриця – на 30%.

2. За неконтрольованого (браконьєрського) способу рибальства вилов риби на 39,5% більший, ніж за любительського, а їх сумарний вилов переважає промисловий на 19,8%, що негативно впливає на екологічну рівновагу іхтіофауни.

3. Браконьєрський спосіб рибальства має значну масштабність у зв'язку зі слабким забезпеченням природоохоронних органів технікою і паливно-мастильними матеріалами та невеликим штатом інспекторів, необхідних для повноцінного контролю за дотриманням нормативів (актів) всіма способами лову.

4. Враховуючи популярність любительського, спортивного, платного і, особливо, браконьєрського рибальства, необхідно розробити положення щодо стимулювання оплати за контрольованого лову риби та посилити при цьому штрафні санкції для браконьєрів, а одержані від цього кошти спрямовувати для інвестування розвитку водних біоресурсів за

регіональним принципом.

5. У зв'язку з істотним зменшенням загальних запасів і видового складу риби як під впливом антропогенних факторів, так і за браконьєрського рибальства, необхідно розробити Державну інноваційну програму, що включала б впровадження комплексу конструктивних заходів, спрямованих на надійну охорону й інтенсивне примноження водних біоресурсів, відповідно до науково-обґрунтованих екологічних нормативів.

Перспективи подальших досліджень. Означену проблему доцільно вивчати в усіх регіонах України, охоплюючи всі водні басейни (об'єкти). Спектр наукових досліджень такого характеру можна інтегрувати зі світовими розробками, набуваючи глобалізаційні тенденції.

Література

1. Геращенко Л.С. та ін. Збірник законодавчих та нормативно-правових актів на допомогу працівникам органів рибоохорони / Л.С. Геращенко. – К.: Мінагрополітики, 2000. – 349с.
2. Глебова Ю.А. Вплив регульованого використання гідробіоресурсів на їх запаси і структуру /Ю.А. Глебова., О.А. Кучеренко // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. – 2009. – Вип. 62. – С. 134-140с.
3. Гринжевський М.В. Аквакультура України / М.В. Гринжевський.: – Київ, 1998. – 364 с.
4. Екологічне законодавство України. – Харків: ТОВ "Одіссей", 2002. – 928с.
5. Зимбалева Л.Н. Беспозвоночные и рыбы Днепра и его водохранилищ / Л.Н. Зимбалева, П.Г. Сухойван, М.И. Черногоренко и др. – К. : Наук. думка , 1989. – 248с.
6. Кодекс України "Про адміністративні правопорушення". – К.: Бастмаркет, 1997. –143 с.
7. Кримінальний Кодекс України від 05. 04 2001 р. – К.: Атака, 2001. – 160с.
8. Кузнецов Н.И. Современный справочник риболова/Н.И. Кузнецов. – Донецк: ОООПКФ "БАО", 2002. – 480с.
9. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 році / За ред. В. Шевчука – Міністерство охорони навкол. природ. середовища та ядерної безпеки України, 1998. – 161 с.
10. Романенко В.Д. Влияние рыбного хозяйства на биологическое разнообразие в бассейне р. Днепр / В.Д.Романенко., С.А.Афанасьев. и др. – К.: Академ-периодика, 2003. – 188с.
11. Романенко В.Д. Комплексна оцінка екологічного стану басейну Дніпра / В.Д. Романенко, М.Ю. Євтушенко, П.М. Ливник, О.М. Арсан та інші. –К.: Інститут гідробіології НАНУ, 2000. – 100 с.

Summary

Influence of fishery on an ecological condition fishes of the inland waters / Glebova J.A.

Are cited given consider revising fishes industrial, amateur, sports and of poaching fish. On the basis of results of researches offers on preservation and restoration of a stock of the water bioresearches necessary for ecological equilibrium are defined.

The key words: fishes of the inland waters, fish stocks, means revising, an ecological condition.